

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (VI.)

KOMUNISTI NISU PODUPIRALI BORBU ZA NEOVISNOST HRVATSKE

S nakon skupštinskog atentata središnji dio hrvatskoga narodnog pokreta, predvođen Hrvatskom seljačkom strankom, zadržava reformistički kurs. Prigodom razgovora s kraljem Aleksandrom u siječnju 1929., Radićev nasljednik, dr. Vladko Maček, izlaže federalistički program, ali pritom nastavlja čvrst savez s Pribićevićevim samostalcima, koji će se federalizmu prikloniti tek 1931./32.

Nasuprot toj struji, na hrvatsku političku pozornicu stupa novi naraštaj. Iako se poziva na predaju i političku baštinu Hrvatske stranke prava, koja zbog niza razloga nije znala u novoj državi steći ozbiljniji utjecaj, taj je naraštaj zapravo ponikao na Radićevoj kapitulaciji pred velikosrpskim režimom 1925., ulasku u beogradsku vladu, kao i na kasnijem stvaranju oporbene Seljačko-demokratske koalicije. On se još uvijek kristalizira oko tradicionalnih političkih snaga i stranaka okupljenih u novi Hrvatski blok. Taj blok na mjesnim (*oblasnim*) i parlamentarnim izborima 1927. postaje relevantnim čimbenikom. Ipak, biva očito kako ni formalno savezništvo nekoliko omanjih stranaka više ne zadovoljava težnje zagovornika potpunog osamostaljenja Hrvatske.

Skupštinski je atentat samo ubrzao taj razvoj. Revolucionarna previranja napose u sveučilišnoj i radničkoj mladeži predstavljaju pogodno tlo za ustrojenje organizacije, koja bi se mogla oduprijeti eventualnom srpskom nasilju, te pripremiti teren za stvaranje hrvatske države. Pod vodstvom prvaka Hrvatske stranke prava, dr. Ante Pavelića, već krajem 1928. stvorena je organizacija *Hrvatski domobran*. Istoimeno glasililo, kao nasljednik pravaškoga omladinskog lista *Starčević*, prepuno je borbenih krilatice. Pozivi na borbu za rušenje velikosrpskog sustava

Piše:

Tomislav JONJIĆ

nailaze na simpatije i u komunističkim redovima, iako su ciljevi hrvatskih separatista i komunista bitno drugačiji.

Četvrti kongres KPJ

Malo nakon skupštinskog atentata, u Dresdenu je u studenom 1928. održan IV. kongres KPJ." Središnja tema Kongresa bio je obračun s "desnooportunističkim skretanjima" i frakcijskom borbom, vođen u duhu Otvorenog pisma Izvršnog odbora Kominterne iz svibnja 1928." U tom pismu Kominterna ističe kako su unutarnje prilike u Jugoslavije pogodne za jačanje komunističkog pokreta. Ograničenja nacionalnih i socijalnih prava "izaziva nezadovoljstvo među radnim masama nacija koje ugnjetava velikosrpski imperijalizam". Povrh toga, agresivna politika srpskoga i francuskog imperijalizma na Balkanu čini čitavu situaciju još eksplozivnijom. Sve to KPJ nije znala iskoristiti. Frakcijska borba i nejedinstvo među glavnim su uzrocima malog utjecaja Partije.¹ Bijeli teror ne bi sam rezultirao ovako teškom situacijom, situacijom da se "Partija danas nalazi u procesu otvorenog raseca". To se mora prevladati, savezom s "masama upropašćenog i opljačkanog seljaštva" i ulaskom "dublje u mase".

Na tom tragu, u neobično opsežnoj *Rezoluciji o privrednom i političkom položaju Jugoslavije i o zadacima KPJ*, IV. kongres konstatira kako je skupštinski atentat produbio i zaoštrio državnu krizu. Ona je još pogoršana gospodarskom i financijskom krizom, te opasnošću od rata. U tome Partija treba vidjeti "mogućnost

kombinovanja revolucionarnog radničkog pokreta sa pokretima seljačkih masa i ugnjetenih nacija" radi vođenja "jedinственe revolucionarne borbe protiv hegemonije velikosrpske buržoazije i njene monarhije". Karakteristično je, navodi se dalje, da je kod srpskog seljaštva u *prečanskim* zemljama, koje je do 1926. bilo glavno uporište vladajućeg režima, došlo do zaokreta, te se on sad nalazi u koaliciji s hrvatskim seljačkim pokretom.

Međutim, i sporazumaška politika SDK je bankrotirala. Njezine krilatice o samostalnosti Hrvatske unutar jugoslavenske države osuđene su na propast i predstavljaju izdaju. Upravo radi toga se Partija mora trsiti za vodeću ulogu u pokretima ugnjetenih nacija. Ona mora isticati pravo samoodređenja do odcjepljenja. Što se hrvatskog naroda tiče, "konkretizovanje ove naše parole znači najpunije pomaganje sviju akcija masa koje vode ka obrazovanju nezavisne Hrvatske. Pritom mora Partija parolu nezavisne Hrvatske postaviti izravno nasuprot buržoaskom voćstvu HSS". I dalje: "Za nezavisnost Hrvatske bori se naša Partija bez ikakvog uslova ili rezerve. Zato Partija ne srne ograničiti pravo na samoopredeljenje samo na pretstavnike radničkih i seljačkih masa, niti smemo našu opštu agitacionu parolu radničko-seljačke vlasti i ESalkanske federacije radničko seljačkih republika postavljati kao uslov za naše učešće u borbi masa za nezavisnost Hrvatske..."

Iz ovih se rečenica u kasnijoj jugoslavenskoj komunističkoj literaturi izvodio zaključak kako je KPJ u jednom razdoblju prigrlila politiku razbijanja Jugoslavije i stala rame uz rame sa separatističkim pokretima. Međutim, takva ocjena nije točna. U istome tom dokumentu jasno se kaže kako borba hrvatskoga seljačkog pokreta i pokreta ostalih

1 Jareb će primijetiti, daje to prvi i zadnji put, da je Maček - uvjereni jugoslavenski federalist - taj federalistički program izložio sustavnije i cjelovitije. (J. Jareb, *Polja stoljeća hrvatske politike*, n. dj., 78. i dr.)
 2 U službenoj povijesti KPJ navodilo se da je kongres održan od 5. do 15. odnosno 16. studenog 1928. Zbornik dokumenata *Istorijski arhiv KPJ* datira ga, međutim, u "oktobar 1928".
 3 Otvoreno pismo je objavljeno u: *Istorijski arhiv*, n. dj., t. II., 447-453.
 4 U vrijeme IV. kongresa KPJ je imala 2034 člana (P. Morača i dr., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, n. dj., 46.). U literaturi se zna naići i na drugačije podatke. Tako, primjerice, Z. Stipetić, ne navodeći izvora, tvrdi daje Partija tada imala 2202 člana, od čega je 1078 bilo u Hrvatskoj (Z. Stipetić, *Argumenti za revoluciju*, n. dj., 236.) Zovko tvrdi daje u studenome 1928. KPJ imala 2.892 člana. Od toga je 557 bilo u Hrvatskoj i Slavoniji, 892 u Dalmaciji (sic!), a 120 u BiH. (M. Zovko, *Kamilo Ilorvatin*, n. dj., 114.)
 5 *Istorijski arhiv*, n. dj., t. II., 146-166.

ugnjetenih nacija u biti predstavljaju "buržoasko-demokratsku revoluciju", kojaje samo prijelazna faza. Tek će "revolucionarna pobjeda radničke klase i seljaštva u Jugoslaviji, zajedno sa revolucijom radnika i seljaka u ostalim balkanskim zemljama (stvoriti) Federaciju radničko-seljačkih republika na Balkanu". Partija svoju suradnju u revoluciji, doduše, ne će uvjetovati tim ciljem, "nego ćemo mi u toku borbe za nezavisnost Hrvatske masama objašnjavati da se konačno oslobođenje, kako hrvatskog tako i ostalih ugnjetenih naroda na Balkanu, može osigurati samo izvojevanjem radničko-seljačke vlasti i stvaranjem Balkanske federacije radničko seljačkih republika".

Time je zapravo patetičnoj propagandnoj frazi o borbi za neovisnost Hrvatske "bez ikakvog uslova i rezerve" postavljena krupna rezerva: neovisnost Hrvatske nije cilj, nego je sredstvo, narodnosloboditeljska revolucija samo je poluga za provedbu boljševičke revolucije i stvaranje višenacionalnog, zapravo nadnacionalnog sovjetskog imperija. Upravo zbog jasno izražene rezerve moguć je "dijalektički" naputak da Partija, usporedno s ovom borbom, istodobno "odlučno suzbija nacionalistička nastrojenja, koja otežavaju klasno spajanje proletarijata raznih nacija Jugoslavije, i iskorišćivanje nacionalnog ugnjetavanja od odlučujuće buržoazije i buržoazije ugnjetenih nacija za sejanje nepoverenja između radništva i seljaštva vladajuće i ugnjetenih nacija, da bi na taj način sprečile njihovo ujedinjenje u borbi protiv buržoazije". Jer, "borba protiv nacionalnog ugnjetavanja nerazdjeljivo je vezana s borbom protiv vlastite buržoazije".

Dakle, ni u ovom trenutcima KPJ nije bila kadra nadići strančarski, ideologizirani pristup problemu nacionalnog oslobođenja. Za nju pitanje narodne pripadnosti i slobode trajno ostaje samo od instrumentalne važnosti. Dok radi zaoštra-

vanjakrize i podizanje boljševičke revolucije i može agitirati za poštivanje nacionalnih raznolikosti, Partija od svojih članova traži bezuvjetnu odanost, poslušnost i *monolitnost*, jer samo na taj način ona može preuzeti vodeću ulogu u ostvarenju velikog cilja.

To potvrđuje i *Rezolucija po organizacionom pitanju*, donesena na istome kongresu.¹ U isto vrijeme dok se tobože bezuvjetno zalaže za neovisnost Hrvatske, prva zadaća koju kongres nalaže Centralnom komitetu glasi: "Odmah sprovesti najstrožu centralizaciju Partije, najodlučnije suzbijajući političku rasecpanost

Staljin i suradnici: Josif Visarionovič Staljin s najbližim suradnicima. Na slici Vječeslav Aleksejevič Molotov sjedi desno od Staljina

među pojedinim pokrajinama. Za ovo pripremiti i sprovesti potrebnu objašnjavajuću kampanju u celokupnoj Partiji, imajući na umu da bez najčvršćeg centralizma, bez jedinstva ideje, volje i celokupne delatnosti nema i ne može biti stvarne boljševičke partije".

Komunisti i Lički ustanak

Kako su šestosiječanjskom diktaturom bili također teško pogođeni, komunisti su se u svojim propagandnim istupima žestoko okomljivali na diktatorski režim. Niz vodećih komunista ubijen je u doba diktature, a znatan broj je završio u tamnicama, slično kao hrvatski nacional-

isti. I jedni i drugi započeli su otvoreno zagovarati oružani obračun s diktatorskim režimom. Međutim, dok je kod hrvatskih nacionalista takav poziv potjecao iz izvornog opredjeljenja za razbijanje Jugoslavije, komunističko zalaganje za oružani ustanak proizlazilo je iz zaključaka Kominteme. Ona je na svome VI. kongresu (17. kolovoza- 1. rujna 1928.), održanom nakon XV. kongresa SKP (b), pozvala radnike i seljake da se, u svjetlu predstojećega svjetskog rata pripreme za njegovu preobrazbu u svjetsku revoluciju.

Tako je odmah nakon proglašenja diktature članovima KPJ upućeno "direktivno pismo", a u veljači 1929. objavljen je proglas kojim se radništvo i seljaštvo pozivaju na oružanu borbu radi rušenja apsolutističkog režima, bez obzira na to što Partija za sobom nema većinu radnika.⁵ Komunistički ideolozi naglašavaju kako brutalnost diktatorskog režima otvara perspektivu da mase prihvate revolucionarne metode i oružanim ustankom sruše režim srpske buržoazije, što ne treba isključiti ni u slučaju "da kod nas ne postoje kompartije."⁶ Komunistički poziv na ustanak protiv apsolutističkoga režima, a za stvaranje neovisne i samostalne Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Slovenije, Srbije, Vojvodine i Bosne zapravo je poziv, da se prione stvaranju prijelaznog oblika prema uspostavi balkanske federacije radničko-seljačkih republika.⁷

Partija se pritom jasno distancira od emigrantske akcije hrvatskih političara. Komentirajući Pavelićev i Perčecov put u Bugarsku i potpisivanje *Sofijske deklaracije* u travnju 1929., središnji partijski organ, *Proleter*, kritizirao je čin hrvatskih separatista, koji bi "velikosrpsku militarističku diktaturu u Hrvatskoj" htjeli zamijeniti "samostalnom hrvatsko-fašističkom državom".⁸

Iako ne odustaje od ocjene o zaoštavanju situacije, već u svibnju 1929. KPJ napušta parolu oružane borbe. Idućih će

1 Isto, 196-202.

2 Posvemašnija je izmišljotina da je KPJ bila "jedina politička organizacija kojaje odmah osudila diktaturu i najavila najodlučniju borbu protiv nje", kako se tvrdilo u *Povijesti SKJ*, n. dj., 111.

3 Stoga nije posve točna Radićina tvrdnja, kako su u prvo vrijeme šestosiječanjske diktature "Krlježa i njegovo društvo, kao i svi liječari, govorili (su) glasno i otvoreno protiv diktature, a da im nije ni vlas pala s glave!" (Bogdan Radića, *Živjeti-nedoživjeti*, knj. I., Knjižnica Hrvatske revije, n. dj., 306.)

4 *Komunistička internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa*. Knj. 10. Šesti kongres, Donji Milanovac, 1982., 1873.

5 *Povijest SKJ*, n. dj., 112.

6 Tako je ubrzo nakon uvođenja diktature rezonirao Milan Gorkić, (Usp. Nadežda Jovanović, *Milan Gorkić (Prilog za biografiju)*, Istorija 20. veka, Časopis Instituta za savremenu istoriju, god. I., br. 1., Beograd, 1983., 35.)

7 U rezoluciji treće plenarne sjednice CK KPJ, u travnju 1927., upozoreno je na propust, koji je učinjen već nakon oblasnih izbora početkom godine. Već tadaje trebalo ponuditi "platformu jedinstvenog fronta (!) za zajedničko istupanja na bazi samoopredjeljenja naroda, nezavisnost Hrvatske republike i saveza radnika i seljaka." (Usp. M. Zovko, *Kamilu Horvatin*, 76.)

8 *Proleter*, br. 4/1929., nav. prema: I. Očak, *Gorkić*, n. dj., 139b. Nije potrebno ni napominjati da su hrvatski separatisti u to vrijeme - i još dugo nakon toga-nastupali s izrazito demokratskim zahtjevima i retorikom.

9 *Proleter* je u listopadu 1930. pisao: "Parola oružanog ustanka ima da ostane u snazi kao parola široke masovne agitacije, ali ne kao akciona parola, t.j. da već sada treba stupiti u akciju..."

mjeseci Partija trpjeti teške udarce: "usprkos naporima tokom 1930-1931. godine da se obnove partijske i skojevske organizacije i uspjesima ostvarenim u Srbiji, Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sloveniji, Komunistička partija i SKOJ u 1931. godini nisu funkcionirali kao organizacijske cjeline. Centralni komitet KPJ već je u toku 1929. godine prestao djelovati kao jedinstveno rukovodstvo. Od jednog dijela njegovih članova osnovan je u listopadu 1929. u Beču *Zagranični biro CKKPJ*, dok su članovi Centralnog komiteta u zemlji formirali *Politbiro* sa sjedištem u Zagrebu, a zatim u Ljubljani, koji će u travnju 1930. također prijeći u inozemstvo. Od sredine 1930. do 1932. rukovodstvo KPJ imalo je samo povremene veze s partijskim organizacijama u zemlji".¹ Osobni i frakcijski sukobi u vodstvu KPJ ponovno se zaoštravaju, te broj članova početkom 1932. pada na 300-500.²

Iako bi se iz ovih podataka moglo s priličnom sigurnošću zaključivati i o tome, je li i u kojoj je mjeri komunistički pokret na području tadašnje Kraljevine Jugoslavije bio autohton, oni nedvoumno govore da je politički utjecaj KPJ (unatoč pogoršanju socijalnih prilika u doba teške gospodarske krize) bio posve beznačajan. Usprkos tomu se nakon Drugoga svjetskog rata u hrvatskoj historiografiji i publicistici kao posebno važno pitanje razmatralo pitanje odnosa komunista prema Ličkom (Velebitskom odnosno Brušanskom) ustanku 1932. Politička tendencija takvih rasprava više je nego očita.

U poznatom članku *Hrvatski ustaše i komunisti* (1978.) Bruno Bušić se trsio, navođenjem fragmenata članaka iz *Proletera*, glasila CK KPJ, dokazati kako su komunisti iz Hrvatske bili u cijelosti solidarni s pokušajem hrvatskih nacionalista da oružanom borbom dokrajče velikosrpsku okupaciju, razbiju Jugoslaviju i stvore neovisnu Hrvatsku.³

Iz konteksta izvučeni vatreni poklici protiv diktature "krvavog kralja Aleksan-

dra poslednjeg", a pogotovo poziv partijskoga glasila iz prosinca 1932., u kojem se kaže: "Komunistička partija pozdravlja ustaški pokret ličkih i dalmatinskih seljaka i stavlja se potpuno na njihovu stranu. Dužnost je svih komunističkih organizacija i svakog komunista da taj pokret potpomognu, organiziraju i predvode", zgodni su za ostavljanje takvog dojma. Bušić se nije zadržao samo na tome, nego se potrudio uvjeriti čitatelja u dosljednu

Božidar Adžija

hrvatsku orijentaciju komunista iz Hrvatske, ponudivši čak "dokaze" da je Kominternina na prvome svom kongresu bila protivna jugoslavenskoj državi, a da su prvaci kasnijega partizanskog pokreta u Hrvatskoj (Hebrang, Nazor) također bili borci za hrvatsku državnost. Stoga se žestoko okomio na Bakarićevu izjavu iz 1971., da su samo "frankovci bili tvrdi na pitanju hrvatske države".⁴

Iako iz perspektive prognaničkog beznađa shvatljiva, politička tendencija, kojoj je žrtvovana znanstvena ozbiljnost i sustavno promišljanje, u ovom je tekstu više nego bjelodana. Bušić je nesumnjivo bio previše inteligentan, da ne bi bio svjestan kako je njegov članak zapravo simpatična pripovijest za neupućene, ali je njime htio polučiti drugi cilj: pokazati i

dokazati hrvatskim nacionalistima odnosno Hrvatima uopće, da komunisti nisu posve neupotrebljivi u borbi za nacionalno oslobođenje i državno osamostaljenje. Također je komuniste htio poučiti, da pripadnost komunističkoj ideologiji ne mora nužno značiti nacionalni mazohizam odnosno odricanje od nacionalnog identiteta.

Raščlanjujući način na koji su odnos komunista prema prvoj opsežnijoj ustaško-domobranskoj akciji prikazivali jugoslavenski pisci (D. Lukač, D. Pešić, Lj. Tadić, Z. Nenezic i dr.), a koji se - samo s drugim ciljem i s nakanom kompromitiranja čak i komunista iz Hrvatske - podudara s propagandnim ocjenama B. Bušića ili F. Tuđmana, Boban je posve uvjerljivo pokazao da se ne može govoriti o komunističkoj potpori hrvatskom separatizmu: "Politika 'razbijanja' Jugoslavije (navodnici u izv.!) koju je formulirala Kominternina, i vodila KPJ, može se samo uvjetno nazvati razbijanjem Jugoslavije. 'Razbijanje' Jugoslavije nikada nije bilo svrha sama po sebi, cilj sam po sebi. Uvijek je to bilo u funkciji revolucije na dvije pretpostavke: a) klasno-revolucionarnoj (obrazovanje radničko-seljačkih vlada i radničko-seljačkih republika) i b) državopravnoj (stvaranje federacije balkanskih radničko-seljačkih republika).

Samo uz gornje pretpostavke KPJ se orijentirala na 'razbijanje' Jugoslavije".⁵ Jasan dokaz za to pružaju kako partijski dokumenti, tako i politika Komunističke partije Jugoslavije, koja je dosljedno slijedila smjernice Kominterne i vanjskopoliitičke interese "prve zemlje socijalizma".⁶ Upravo zbog takve uvjetovanosti svoje političke taktike, KPJ unatoč svim bučnim frazama o pravu na samoodređenje i poklicima protiv diktature, nije uspjela privući znatniji broj pristaša, niti postati simbolom čak ni socijalnoga, a kamoli nacionalnog oslobođenja.

(nastavit će se) •

1 *Povijest SKJ*, n. dj., 113.

2 Isto, 118.

3 B. Bušić, *Hrvatski ustaše i komunisti*, u: *Jedino Hrvatska!*, n. dj., 606-631.

4 Isto.

5 Ljubo Boban, *Prilog proučavanju odnosa KPJ prema ustašama u vrijeme šestojanuarske diktature*, u: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, II. izd. Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1989., 223-224.

6 Treba spomenuti, da Bobanov tekst nastaje pred slom Jugoslavije, u vrijeme kad se iz Beograda Hrvate htjelo prokazati kao separatiste, a Srbe žrtvama "ustaško-komunističke" i "vatikansko-kominternske" urote. Stoga se Boban očitio ponukanim obeskrjepiti takve napadaje i dokazati da su i komunisti iz Hrvatske uvijek bili za Jugoslaviju. U tome je nesumnjivo uspijevao, puno bolje nego u odhrvavanju ideologiziranom pristupu povijesnim zbivanjima, prema kojemu su komunisti "napredni", HSS "reakcionaran" i "kontrarevolucionaran", a ustaše bezuvjetno "fašisti".

7 Ni na kojem se području komunisti nisu uspjeli nametnuti kao predvodnici borbe za slobodu. Iako predstavlja apologiju jugoslavenstvu, nesumnjivo je točna ocjena Z. Stipetića, daje "socijalna literatura i po političkom uvjerenju jugoslavenska, ali ne u smislu integralnog jugoslavenstva - barem ne za najveći dio. U vrijeme krize jugoslavenstva to je izuzetna kvaliteta, tim više što se to zajedništvo gradi na sačuvanim specifičnostima, ali ipak, čini se da njeni pripadnici nisu imali onoliko sluha za nacionalno pitanje koliko je to bilo potrebno". (Z. Stipetić, n. dj., 273.)